

УДК 330.368

Михайло БОДРЕЦЬКИЙ

кандидат економічних наук, докторант
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПРОБЛЕМАТИКА ПОНЯТТЯ «КРИЗА» ТА ЙОГО ПОХІДНИХ У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Анотація. У статті проаналізовано існуючі тенденції змін у визначенні поняття «криза». Виявлено, що поняття «криза» в значній мірі залишається невизначеним – в науковому середовищі не встановлено, загальноприйняте визначення поняття «криза». У роботі зібрані визначення поняття «криза» різних вчених: українських, російських, європейських та ін. Отримані дані згруповані в таблицю, проведена їх систематизація відповідно до дат публікації. Виявлено тенденції зміни поняття, що досліджується, у часі. Встановлено, що визначення на мікро- і макрорівні повинні бути різними. На основі проведених досліджень пропонуються різні визначення поняття «криза» на мікро- і макрорівні. Сформульовано пропозиції щодо інтерпретації похідних від нього понять.

Проведено аналіз актуальності вивчення концепції «кризи» для українського народу і держави України. Встановлено, що рівень стурбованості українців наявністю криз перевищує загальносвітовий рівень.

У статті висувається теза про зміни причин криз в різний час. Розглянута думка про те, що в минулому причини криз крилися в області товарного виробництва (невідповідність поставок продукції і рівня попиту на них). Потім причини кризи перемістилися на фінансовий ринок (завищені очікування і невдачі інвесторів привели до кризових явищ). Однак сьогодні причини кризових явищ потрапляють у сферу інформаційного середовища. Автор пропонує більш глибоке вивчення причин кризових явищ в ході подальших досліджень.

Стаття може бути корисною для науковців, які займаються питаннями антикризового управління, дослідників питань пов'язаних з вивченням кризових явищ в економіці країни, регіону і світу, а також в окремих організаціях. Крім того, зібрані дані і запропоновані визначення можуть бути використані в якості навчальних і методичних матеріалів для навчання студентів і аспірантів економічних спеціальностей.

Ключові слова: криза, антикризовий менеджмент, кризові умови, кризова ситуація, рецесія, депресія, спад, причини криз.

Поняття «криза» в сучасній науковій думці досить глибоко вивчене в різних аспектах: досліджується проблематика еволюції криз, сучасні кризи є об'єктом всебічного аналізу, ведуться активні наукові розвідки можливостей передбачення криз у майбутньому. Все це, в першу чергу, здійснюється для успішної протидії кризам. У межах даного дослідження обмежимось вивченням сучасного розуміння поняття «криза» та його похідних в економіці. Розробка ефективних механізмів протидії кризам є предметом наукової дисципліни Антикризисний менеджмент. Антикризисний менеджмент для будь-якої організації є тим механізмом, який, на думку багатьох учених, повинен бути підготовленим і налагодженим в ситуації стабільності й росту, за наявності достатніх обсягів фінансових ресурсів і часу, необхідно організувати підготовку до дій в можливих кризових умовах. Але до чого саме готуватись, на яких рівнях та в яких об'ємах накопичувати ті, чи інші ресурси питання досить неоднозначне. Більш того, що розуміти під поняттям «криза», та її похідними, такими як: «кризові умови», «кризові явища», «кризова ситуація» тощо, як з'ясовується з детального дослідження цього питання, є досить строкато визначеним у науковій літературі.

Різні автори по-різному розуміють настання кризової ситуації. Крім того, часто об'єктивно кризові явища, на запит політичних та соціальних тенденцій, такими не визнаються. В психологічному плані це, дещо знижує рівень напруги серед економічних суб'єктів: домогосподарств, нефінансових корпорацій, уряду. Однак не визнання кризового стану призводить, на думку автора цієї статті, до відстрочення адекватної реакції, уповільнює запуск усіх механізмів антикризового менеджменту й загалом негативно впливає на хід кризи, дезорієнтує населення, господарюючих суб'єктів та осіб які приймають управлінські рішення.

Критично важливим для побудови ефективної системи антикризового менеджменту є чітке і формалізоване визначення що є

кризою, за якими критеріями та чіткими характеристиками ситуація може ідентифікуватись як кризова. Тільки після формулювання обґрунтованої ідентифікуючого визначення поняття «криза» можливо проводити заходи по передбаченню виникнення кризових ситуацій, визначитись, в який момент починаються процеси антикризового менеджменту, чи є необхідним формувати запаси та розробляти плани дій для їх застосування виключно в кризових умовах, які саме запаси необхідно мати в своєму розпорядженні для успішного подолання криз.

Актуальність теми. Нині Україна постала перед великим переліком проблемних питань у своєму розвитку. З різних причин за останні роки накопичились політичні, соціальні, економічні проблеми, які, не зважаючи на значні зусилля по їх подоланню, не вирішуються, а подекуди лише загострюються. У країні існує кризова ситуація в якій вже актуальним постає питання самого існування держави та всіх її інституцій.

В якості підтвердження особливо гострої актуальності дослідження всіх питань пов'язаних з кризовими ситуаціями та антикризовим менеджментом наведемо наступні дані невеличкого дослідження.

Якщо в пошукову систему Google ввести слово «криза» на різних мовах (українській, казахській, білоруській, польській, російській, та англійській), то менш ніж за одну секунду на українській мові буде знайдено близько 8 млн. ресурсів, де зустрічається це слово (вводилось слово «криза»), на казахській 0,3 млн. ресурсів (вводилось слово «дағдарыс»), на білоруській 0,2 млн. ресурсів (вводилось слово «крызіс»), польській 8,2 млн. ресурсів (вводилось слово «kryzysu»), російській 34 млн. ресурсів (вводилось слово «кризис»), а на англійській відповідно 488 млн. (вводилось слово «crisis»). При введенні слова «здоров'я» (на казахській «денсаулық», на білоруській «здароўе», на польській «zdrowie», на російській «здоровье», на англійській «health») частота ресурсів, які містять це слово в різних мовних сегментах Інтернету є наступним:

україномовні – 2,7 млн., казахомовні – 2,8 млн., білоруськомовні – 4,5 млн., польськомовні – 63,3 млн., російськомовні 249 млн., англomовні – 3 480 млн.

З наведених цифрових даних можливо зробити припущення, що в казахськомовному, білоруськомовному, польськомовному, російськомовному та англomовному сегменті Інтернету здоров'ям переймаються значно більше людей, ніж кризами (в середньому в 11 раз менше згадується поняття «криза» ніж поняття «здоров'я», при чому найбільший «розрив» (в 22,5 рази) спостерігається в білоруськомовному сегменті Інтернету, а найменший (в 7,1 разів) у англomовному). В україномовному сегменті Інтернету питання криз більш актуальне, ніж питання здоров'я (8 млн. проти 2,7 млн.).

Для наочності приведемо результати дослідження актуальності питання для різномовних сегментів Інтернету в табличному вигляді (табл. 1).

Таблиця 1

Частота згадування слів «криза» та «здоров'я» на різних мовах в Інтернеті

Сегмент Інтернету	Криза в млн. згадувань	Здоров'я в млн. згадувань
Україномовний (Криза, здоров'я)	8,0	2,7
Казахомовний (дағдарыс, денсаулық)	0,3	2,8
Білоруськомовний (крызіс, здароўе)	0,2	4,5
Польськомовний (kryzysu, zdrowie)	8,2	63,3
Російськомовний (кризис, здоровье)	34,0	249,0
Англomовний (crisis, health)	488,0	3 480,0

* Дані отримані в вересні-жовтні 2017 року

Наведені дані не є достатнім підтвердженням вірності нашого припущення, що для України та її мешканців питання пов'язані з кризами та виходом з них є більш актуальним ніж для інших країн і народів, однак все ж таки об'єктивні данні, отримані в запропонований спосіб, підкреслюють, що таке припущення небезпідставне.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є наукові

підходи до трактувань поняття «криза» та його похідних («кризові умови», «кризові явища», «кризова ситуація»). Об'єктами дослідження виступають публікації науковців, що проводили дослідження кризових явищ й надавали свої визначення поняття «криза» та його похідних.

Викладення основного матеріалу. В науковій літературі досить багато уваги приділено поняттю «криза». Більшість дослідників сходяться в думці, що це поняття досить суперечливе і неординарне. Воно може відноситись до світу зокрема, до регіону, країни, галузі, організації та особі. (рис. 1.)

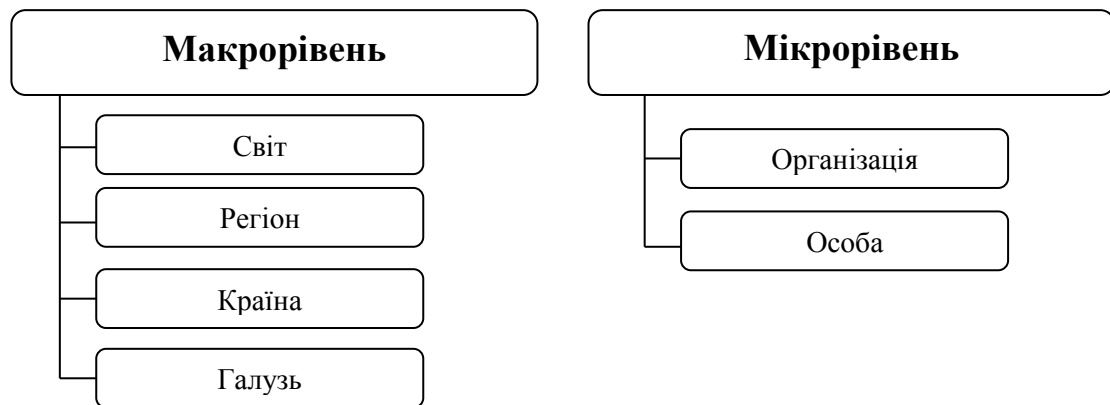

Рис. 1. Рівні прояву криз

При такій різноманітності горизонтів на кожному рівні прояв кризового стану тим чи іншим чином впливає на сусідні рівні. Так, наприклад, при наявності кризового стану в країні він буде мати вплив на організації, установи та громадян такої країни. Наявність кризи в окремій країні також буде впливати на тенденції регіонального розвитку, та може впливати на світ загалом. Як вже згадувалось, кризи бувають у різних сферах (соціальній, політичній, економічній, технічній, військовій тощо), і часто досить важко віднести кризові явища до якоїсь однієї сфери діяльності. Політичні кризи ініціюють кризові явища в економіці, при кризі в економіці пробуджуються соціальні суперечності тощо. В подальшому ми приділимо увагу поняттю «криза» більшою мірою в економічному

аспекті. Крім різноманіття горизонтів застосування поняття «криза» є сенс визначити багатогранність цього поняття. Воно згадується й розглядається в дуже різноманітних аспектах та в значній кількості досліджень по різних напрямам, як фактор впливу.

Так, наприклад, ряд вчених аналізують кризові явища та їх вплив на дієвість систем оподаткування; [1, 2] когорта вчених приходить до необхідності аналізувати поняття «криза», та розглядати її впливовість на процеси які вони прямо досліджують, при головній цілі досліджень маючи банківські установи та банківську систему; [3, 4, 5] дехто приходить до необхідності корегування результатів досліджень на «кризовий фактор» досліджуючи навіть екологічні питання [6] та інше. Загалом при аналізі літератури з'ясовується що практично в кожному напрямку досліджень вводиться поняття «кризи», що робить його по суті міждисциплінарним поняттям. Однак при такому широкому застосуванні терміну стає дуже важко вловити його сутність.

Важливою тенденцією на сьогодні є таке явище, яке можна назвати «інфляцією» поняття «криза». Мається на увазі значна кількість похідних цього поняття: «кризові явища», «кризова ситуація», «реcesія», «депресія», «сповільнення», «спад» і тому подібні визначення. Крім подібних понять вводиться в науковий обіг розділ криз на своєрідні підгрупи: «фінансові», «економічні», «банківські», «іпотечні» тощо. В деяких випадках це може бути навіть доречним (наприклад, при використанні як ідентифікуючої (усталеної) назви конкретної кризи). Деяким чином нагромадження похідних понять здійснюється урядами країн для нівелювання психологічного ефекту від кризи. Однак, негативним в цьому калейдоскопі понять є те, що вони знижують чутливість та швидкість реакції на виникнення криз, як вже згадувалось вище. Тому, на думку автора, необхідно всі похідні поняття пов'язані з поняттям «криза» розглядати як одне поняття.

Можливо як завгодно довго сперечатись й виокремлювати нюанси

тих чи інших особливостей похідних понять, однак досить очевидним є те, що, наприклад, прояв «кризових явищ» вже є проявом «кризи», що «кризова ситуація», це все ж таки «криза», а «реcesія» це лише слово-синонім, який застосовується урядовцями для умиротворення населення та самозаспокоєння. Тому пропонується вважати похідні поняття проявом кризи як такої і в межах цього дослідження користуватись ними як синонімами.

Повертаючись до наявних визначень поняття «криза», важко не відзначити їх строкатість та різноплановість. Так, дослідники І. Петрова і І. Свешнікова дають визначення «кризі» як об'єктивному явищу в соціально-економічній системі, в основі функціонування і розвитку якої лежить керована діяльність людини. Економічна криза характеризується падінням виробництва, що відбувається в значних масштабах. Вони визначають «кризу» як негативне економічне явище, при якому масово виникає небезпека для економічного життя і дійсності [7].

Такий підхід характеризує поняття «криза», як щось схоже на природне явище. З даного визначення можливо припустити, що криза об'єктивно виникає як буревій, її ймовірно передбачити і до неї можливо підготуватись, але її неможливо зупинити.

К. Натрус. і С. Хамініч надають узагальнююче визначення кризи організації, як крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що не дозволяє досягти поставлених цілей і загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі і супроводжується погіршенням результатуючих показників виробничо-господарської діяльності організації [8].

Загалом таке визначення є обґрунтованим, однак воно стосується виключно «горизонту» організації. Цьому рівню приділено багато уваги вчених, тому приведемо більш широкий обсяг визначень на цьому рівні в табличній формі (табл. 2).

Таблиця 2

**Визначення поняття «криза» на мікрорівні
(стосується організацій)**

Дослідник	Рік публікації	Визначення
Гренц Т. [9]	1987	Незапланований та небажаний, обмежений в часі процес, який може суттєво заважати і навіть зробити неможливим функціонування підприємства
Крутько В.Н. [10]	1994	Високий рівень загрози життєво важливим інтересам і гостра нестача часу для прийняття відповідних мір; характеризується наступними параметрами: <ul style="list-style-type: none">– наявністю загрози пріоритетним цілям і цінностям;– ефектом раптовості для осіб, що відповідають за подолання кризи;– гострим дефіцитом часу для реагування на загрозу. Ситуація, коли під загрозу ставиться сама можливість подальшого виживання.
К. Ру-Дюфор [11]	1996	Нагромадження в організації або її частині потенційних факторів, які здатні припинити поточні та майбутні операції підприємства, а також зачепити індивідів та суспільство на фізичному, психологічному та екзистенціональному рівні
Чернявський А.Д. [12]	2000	Переломний етап в функціонуванні будь-якої системи, на якому вона зазнає впливу ззовні чи зсередини, що вимагає від неї якісно нового реагування. Основна особливість кризи міститься в загрозі руйнації системи
Василенко В.О. [13]	2003	Переломний момент у розвитку змін; вона так само потрібна системі, що розвивається, як і стабільний стан
Штангрет А.М. [14]	2007	Фаза розбалансованої діяльності підприємства та обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини
Хіт Р. [15]	2009	Загроза життю і матеріальним цінностям, втрата контролю над ситуацією, видима та/або невидима шкода людям, матеріальним об'єктам і організаціям.
Нусинов В.Я. [16]	2016	Неприпустимі відхилення відповідних якісних і кількісних відповідних результатів діяльності компанії від їх еталонного значення.

Аналіз наведених в таблиці даних щодо визначення поняття «криза» на рівні організації наводить на думку, про деяке спрощення визначення з часом й однозначно негативне ставлення до кризових ситуацій на рівні підприємства практично всіх дослідників. Дослідження думок науковців та розгляд змін трактувань з часом призводять до формулювання наступного визначення поняття «криза». Кризою (в організації) є втрата повноцінної керованості з наростаючою загрозою (ризиком) утрати життєздатності.

Таке визначення на думку автора коротко та чітко вловлює всі нюанси кризи в організації. Якщо організація не втратила керованість вона може реагувати на будь-які внутрішні та зовнішні загрози з метою підвищення власної життєздатності. Тобто організація сама не перебуває в кризі, якщо вона залишається повноцінно керованою (тобто керується якісно та задля досягнень цілей організації, всі (або критична більшість) ланок організації адекватно реагують на управлінські дії). Така організація може перебувати під впливом зовнішніх та частково внутрішніх кризових явищ, однак кризою організації це не є. Якщо повноцінна керованість втрачена, однак завдяки тим чи іншим факторам загроз (ризиків) для життєздатності компанії немає вона може продовжувати функціонувати як заведено довго. Така ситуація буде стабільною, й кризовою для самої організації її визначити не можна.

Є доречним підсумовуючи розуміння поняття «криза» а мікрорівні (для організації) торкнутись питання причин виникнення кризи в конкретній організації. З одного боку, можна поринути в глибину класифікацій, розподіляти причини на: зовнішні та внутрішні, очікувані та раптові, об'єктивні та суб'єктивні. З другого, що є більш практичним на думку автора для самої організації, що перебуває в кризовій ситуації, однозначною причиною кризового стану на мікрорівні є невідповідна антикризова політика в минулому і/або в теперішньому часі (відсутність або запізнення з прийняттям управлінських рішень, недостатність резервів, неналагоджена система контролю тощо).

На рівні економік країн, регіонів та Світу також є достатньо велика кількість визначень поняття «криза». Обґрунтуванням невідворотності та циклічності криз займалися такі вчені як К. Маркс [17], М. Кондратьєв [18] та багато ін. Для наочності й здійснення групування думок дослідників різних періодів зведемо визначення поняття «криза» на макрорівні до табличного вигляду (табл. 3).

Таблиця 3

**Визначення поняття «криза» на макрорівні
(може стосуватись до будь-яких систем взагалі)**

Дослідник	Рік публікації	Визначення
Грін П.С. [19]	1992	Втрата контролю над ситуацією
Джон М. Кейнс [20]	1996	Раптова та різка зміна підвищувальної тенденції знижувальною
Лагадек П [21]	1996	Зіткнення з проблемами, які виходять за звичні рамки; необхідність діяти в умовах відсутності орієнтирів, які надавали сенс індивідуальним та колективним діям. Це надзвичайна ситуація, яка супроводжується дестабілізацією
Шершньова Є.З. [22]	2007	Загальна універсальна фаза будь-якого циклу, період порушення рівноваги
Розенталь Ю. Підженбург Б.[23]	2007	Ситуація, позначена високою небезпекою, станом невпевненості, відчуттям невідкладності
Дробишева О.О. [24]	2009	Поняття асоціюється з такими категоріями, як: протиріччя, втрата, небезпека, загроза, критичний період, завершення або перелом під час будь-якого процесу тощо
Кухта П.В., Ільїна Г.В. [25]	2011	Крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі, що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі
Топій І.І., Кондрат І.Ю. [26]	2013	Переломний період у діяльності підприємства, що характеризується відхиленнями фактичних показників діяльності підприємства від тих, котрі необхідні для його успішного розвитку внаслідок змін у внутрішньому чи зовнішньому середовищі функціонування, який може мати позитивні чи негативні наслідки у перспективі.
Маковоз О.В., Жарко О.О. [27]	2016	Стан системи, за якого відбувається динамічна безповоротна трансформація її елементів, втрата звичних зв'язків та порушення збалансованості системи.

Аналіз визначень поняття «криза» на макрорівні наведених в таблиці не виявляє тенденції щодо спрощення або якогось значного ускладнення визначення. Більшість дослідників схиляються до того, що небезпечний стан системи з втратою балансу та проблемами керованості. Однак в визначеннях вже немає однозначно негативного відношення до кризи як такої. Тому авторським визначенням яке є результуючим щодо зібраних даних може бути наступне. Кризою (на макрорівні) є достатньо стрімке (принаймні в початковій стадії) перетворення існуючої системи або її

частин(и) при якому спостерігаються тенденції збільшення прискорення та масштабу змін аж до повного розпаду системи та її зникнення. При цьому очевидно, що при уповільненні перетворень у системи з'являється можливість реагувати і криза або припиняється, або переходить в посткризовий стан, який може тривати достатньо довго. Також треба взяти до уваги, що стрімкість перетворень які можуть знищити систему необхідно зіставляти з можливою швидкістю реакції системи, яка піддається кризі. Тобто оцінка швидкостей перетворень і реакції на них є не абсолютною, а відносною.

Щодо мотивів виникнення криз раніше висувались причини пов'язані з розладом між виробництвом та споживанням товарів, пізніше – помилковими діями інвесторів, сьогодні – інформаційною асиметрією та конвергенцією між локальними й міжнародними фінансовими ринками [28]. Наочно спостерігається міграція причин виникнення криз від сфери реального виробництва на фінансові ринки та в подальшому в інформаційне середовище. На думку автора причини криються значною мірою у моральній площині, а саме у тому факті, що рух більшості (або значної частини) індивідуумів до нерозумних цілей призводить до нерозумного розвитку всієї системи в цілому й вона дає збій (або регулярні збої) у вигляді кризи (або регулярних криз) свого розвитку.

Висновки. Комплексність та складність поняття, створення різних термінів та похідних понять призвели до відсутності усталеного, прийнятого в науковому середовищі, визначення поняття «криза». В деякій мірі така ситуація виникла не без зусиль зацікавлених у невизнанні кризових явищ управлінців на різних рівнях (від урядів та надурядових органів до керівників організацій та установ). Однак, немає сумніву, що однозначне визначення всіх нюансів поняття «криза» в одному визначенні якщо навіть і можливе, все одно потребує корегування в часі. На основі зібраної інформації, її групування та осмислення в даному дослідженні

запропоновано нові, актуальні на даний час визначення поняття «криза» на мікрорівні (рівні організації) та макrorівні. В майбутньому сформульовані визначення потребуватимуть подальшого уточнення та актуалізації.

Окрім аналізу поняття «криза» на запропонованих рівнях (макрорівні та макrorівні) має сенс в подальшому поглибити аналіз саме структуруючи його по горизонтам досліджень. Так було б науково привабливим провести детальні наукові розвідки особливостей (подібності і відмінності) впливу кризових явищ на рівні приватної особи і рівні домогосподарства (сім'ї), на рівні окремого підприємства і рівні кластеру (або галузі), на рівні країни і рівні регіону. Також доцільно зауважити, що в сучасній економіці існують суб'єкти які задіяні практично на всіх рівнях та забезпечують функціонування інших економічних суб'єктів (домогосподарств, нефінансових корпорацій, уряду) – такими суб'єктами є банківські установи. Саме присутність банків (як основного елементу фінансової системи) у всіх економічних процесах, призводить до надчутливості фінансового сектору до будь-яких кризових явищ. Мають прояв кризові явища у соціальній сфері, в окремій галузі, в економіці країни загалом, або у міжнародному масштабі – в будь-якому випадку це матиме вплив на кожную банківську установу.

Нестабільність роботи фінансової системи країни і банківських установ, як її основного елементу, завжди негативно впливає на можливості подолання кризових тенденцій і мінімізацію їх наслідків. В ситуації відмови механізмів накопичення фінансових ресурсів – зникає інвестиційний потенціал, збої у системі розрахунків – породжують паніку і недовіру. Все це веде к поглибленню та загостренню негативних явищ.

Отже, перспективним напрямком подальших наукових розвідок є визначення питання як саме антикризове управління банківськими установами може сприяти мінімізації впливу широкого спектру кризових явищ, що матимуть прояв у майбутньому.

Використана література

1. Мойсеєнко І., Ривак Н. Визначення ефективності податкового регулювання / І. Мойсеєнко, Н. Ривак // Формування ринкової економіки в Україні. – 2017. – Вип. 37. – Ч. 2. – С. 25–31.
2. Грін О., Климків М. Вплив спрощеної системи оподаткування на соціально-економічні процеси в Україні / О. Грін, М. Климків // Формування ринкової економіки в Україні. – 2016. – Вип. 35. – Ч. 1. – С. 110–115.
3. Ванькович Д., Мархвінська С., Трофименко М. Використання зарубіжного досвіду для підвищення ефективної кредитної політики банку у вітчизняній практиці / Д. Ванькович, С. Мархвінська, М. Трофименко // Формування ринкової економіки в Україні. – 2016. – Вип. 35. – Ч. 1. – С. 63–67.
4. Баран О. Державне регулювання проблемних кредитів в умовах виходу з банківської кризи / О. Баран // Формування ринкової економіки в Україні. – 2016. – Вип. 35. – Ч. 1. – С. 36–42.
5. Андрущак Є., Мельник Х. Депозитна політика комерційних банків в умовах економічної кризи / Є. Андрущак, Х. Мельник // Формування ринкової економіки в Україні. – 2017. – Вип. 37. – Ч. 1. – С. 14–20.
6. Данилевич Н.М. Регулювання еколого-інноваційної діяльності в Україні / Н.М. Данилевич // Формування ринкової економіки в Україні. – 2016. – Вип. 36. – С. 14–17.
7. Петрова И.Ф., Свешникова И.В. Роль аудита в антикризисной политике предприятия / И.Ф. Петрова, И.В. Свешникова // Аграрная наука и образование на современном этапе развития: опыт, проблемы и пути их решения : матер. VII Междунар. науч.-практ. конф., 2016. – Т. 1. – С. 104.
8. Натрус К.С., Хамініч С.Ю. Антикризовий маркетинг як складова стратегічного управління // Економічний вісник університету. – 2016. – № 31 (1). – С. 72–79.
9. Grenz T. Deminsionen und Typen der Unternehmenskrise / T. Grenz. – Frankfurt am Main, 1987.
10. Крутько В.М. Введение в менеджмент кризисных ситуаций: [Практические рекомендации] / В.М. Крутько. – К. : МЗУУП, 1994. – 52 с.
11. Rouh-Dufort Ch. Crisis: des possibilite' iaprentissage pour ... enterprise // Rev française de gestion. – Paris, 1996. – № 108.
12. Чернявський А.Д. Антикризисное управление: учеб. пособие / А.Д. Чернявский. – К: МАУП, 2000. – 208 с.
13. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: [навч. посібник] / В.О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 504 с.
14. Штангрет А.М. Антикризове управління підприємством : [навч. посібник] / А.М. Штангрет, О.І. Копилюк. – К.: Знання, 2007. – 355 с.
15. Heath R., Palenchar M. Strategic Issues Management: Organizations

and Public Policy Challenges. Thousand Oaks, CA: Sage, 2009.

16. Нусинов В.Я. Усовершенствование подходов к исследованию сущности понятия «кризис» и классификации его последствий // Фундаментальные и прикладные исследования в современном мире : матер. XVI Междунар. науч.-практ. конф., 2016. – №. 16-2. – С. 7–12.

17. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Процесс производства капитала. – М. : Изд-во Политической лит. – Кн. 1. – Т. 1. – 1988.

18. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики / Н.Д. Кондратьев ; редкол. : Л.И. Абалкин (отв. ред.) и др.; Ин-т экономики АН СССР. – М. : Экономика, 1989.

19. Green P.S. Reputation Risk Management. London: Pitman // Financial Times, 1992.

20. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / под общ. ред. А.П. Градова и Б.И. Кузина. – СПб. : Специальная лит., 1996.

21. Lagadec P. Un nouveau champ de responsabilite' pour les dirigeants // The Virtual Corporation. – New York, 1993; Rev francaise de gestion. – Paris, 1996. – № 108.

22. Антикризове управління підприємством: [навч. посіб.] / за заг. ред. Є.З. Шершньової. – К. : КНЕУ, 2007.

23. Іванюта С.М. Антикризове управління: [навч. посіб.] / С.М. Іванюта. – К. : Центр учбової літ., 2007.

24. Дробишева О.О. Поняття, стадії та особливості криз у процесі управління промисловими підприємствами / О.О. Дробишева // Економіка промисловості. – 2009. – №. 4. – С. 157–162.

25. Міждисциплінарний словник з менеджменту / за ред. Д.М. Черваньова, О.І. Жилінської. – К. : Нічлава, 2011. – 624 с

26. Топій І.І., Кондрат І.Ю. Теоретичний підхід до трактування поняття криза та виокремлення притаманних їй особливостей // Економічний простір. – 2013. – № 71. – С. 84–91.

27. Маковоз О.В., Жарко О.О. Теоретична сутність кризових явищ в розвитку економічних систем / О.В. Маковоз, О.О. Жарко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2016. – № 53. – С. 131–136.

28. Микуляк О., Терлецька Я. Вплив глобалізації на структурні зміни у фінансовій системі України / О. Микуляк, Я. Терлецька // Формування ринкової економіки в Україні. 2016. – Вип. 35. – Ч. 2. – С. 35–41.

Михаил Викторович Бодрецкий,

кандидат экономических наук докторант Киевского национального
университета имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПРОБЛЕМАТИКА ТЕРМИНА «КРИЗИС» И ЕГО ПРОИЗВОДНЫХ В СОВРЕМЕННОЙ НАУЧНОЙ МЫСЛИ

Аннотация. В статье анализируются существующие тенденции в изменении определения понятия «кризис». Выявлено, что понятие «кризис» в значительной степени остается неопределенным – в научной среде не установлено, общепринятое определение понятия «кризис». В работе собраны определения понятия «кризис» различных ученых: украинских, русских, европейских и пр. Полученные данные сгруппированы в таблицу, и проведена их систематизация в соответствии с датами публикации. Выявлены тенденции изменения понятий во времени. Установлено, что определения на микро- и макроуровне должны быть разными. На основе проведенных исследований предлагаются различные определения понятия «кризис» на микро- и макроуровне. Сформулированы предложения по интерпретации производных от этого понятия.

Проведен анализ актуальности изучения концепции «кризиса» для украинского народа и государства Украины. Установлено, что уровень озабоченности украинцев наличием кризисов превышает общемировой уровень.

В статье выдвигается тезис об изменениях причин кризисов в разное время. Рассмотрена мысль о том, что в прошлом причины кризисов крылись в области товарного производства (не соответствие поставок продукции и уровня спроса на них). Затем причины кризиса переместились на финансовый рынок (завышенные ожидания и неудачи инвесторов привели к кризисным явлениям). Однако сегодня причины кризисных явлений попадают в сферу информационной среды. Автор предлагает более глубокое рассмотрение и определение причин кризисных явлений в ходе дальнейших исследований.

Статья может быть полезной для ученых, занимающихся вопросами антикризисного управления, исследователей вопросов связанных с изучением кризисных явлений в экономике страны, региона и мира, а также в отдельной организации. Кроме того, собранные данные и предлагаемые определения могут быть использованы в качестве учебных и методических материалов для обучения студентов и аспирантов экономических специальностей.

Ключевые слова: кризис, антикризисный менеджмент, кризисные условия, кризисная ситуация, рецессия, депрессия, спад, причины кризисов.

Michael V. Bodretskiy,

PhD in Economics, Doctorate Place of employment
Kyiv National Taras Shevchenko University

PROBLEMATICS OF THE CONCEPT OF "CRISIS" AND ITS DERIVATIVES IN MODERN SCIENTIFIC THOUGHT

Abstract. The article analyzes the existing tendencies in changing the definition of the concept of "crisis". It is revealed that the concept of "crisis" to a

large extent remains undetermined - there is no established, accepted in the scientific environment, definition of the concept of "crisis". To clarify the concept of "crisis," the definition of various scholars: Ukrainian, Russian, European, and others. The obtained data are grouped in the table and their systematization was carried out according to the publication dates. The tendencies of changing concepts in time are revealed. It is established that the definitions at micro and macro levels should be different. On the basis of the conducted research, actual definitions of "crisis" on micro and macro levels are proposed. Proposals for the interpretation of derivatives from this concept are formulated.

An analysis of the relevance of the study of the concept of "crisis" for the Ukrainian people and the state of Ukraine was conducted. It is established that the level of Ukrainians' concern about the presence of crises is elevated. From the developed scientific literature it is determined that the concept of "crisis" occurs in many studies.

The article proposes the actual definition of the causes of crises. Updating was carried out taking into account changes in definitions of the causes of crises at different times. It was revealed that in the past, the causes of crises were recognized in the field of commodity production (not matching the supply of goods to the level of demand for them). Then the causes of the crisis were attributed to the financial market (investors' failures led to crisis phenomena). However, today the causes of crisis phenomena fall into the sphere of the information environment. The author proposes an author's definition of the causes of crisis phenomena, which may be further substantiated in the course of additional research.

The article may be useful for scholars dealing with issues and crisis management and researchers in issues related to the study of crisis phenomena in the economy of the country, region and the world and in a separate organization. In addition, the data collected and proposed definitions can be used as educational and methodological materials for the training of students and postgraduates of economic specialties.

Key words: crisis, crisis management, crisis conditions, crisis situation, recession, depression, downturn, causes of crises.

Стаття надійшла до редакції 17 жовтня 2017 року

Рецензент:

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

Ю.С. Палькевич